

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

7087

ԱՇՈՏ ԱՐՔ-ՅԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՇԱԽՅԱՆ
(Շիրակի թեմի առաջնորդ)

ԿՈՒՍԱԿՐՈՆՈՒԹՅՈՒՆ Թ Ե ԽԱԲԵԲԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

(ՀԱՅՈՑ ՅԵԿԵՂԵՑՈՒ ԲԱՐԵՓՈՒՄՈՒԹՅԱՆ ԱՌԹԻՎ)

ԸՎԱՍՆ ՅԵՐԿՐՈՐԴ

ՀՐՈՏՈՐԸ ԿՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻ

Տպարան Գավթաղ գործկոմի Տեղական Տնտեսության բաժնի
1924 թ. Լենինական.

281
Ը-15

281
6-15

04 NOV 2009

ԱՇՈՏ ԱՐՔՅԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՇԱԽԱՆ
(Շիրակի թեմի առաջնորդ)

ԿՈՒՍԱԿՐՈՆՈՒԹՅՈՒՆ Թ Ե ԽԱՐԵԲԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

1005
20725

(ՀԱՅՈՑ ՅԵԿԵՂԵՑՈՒ ԲԱՐԵՓՈՒՌԻԹՅԱՆ ԱՌԹԻՎ)

ՄԱՍՆ ՅԵՐԿՐՈՐԴ

ՀՐԱՑՈՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻ

Տպարան Գալբաղզործկոմի Տեղական Տնտեսության բաժնի
1924 թ. Լենինական.

ԿՈՒՍԱԿՐՈՆՈՒԹՅՈՒՆ ԹԵ ԽՄԲԵԲԱՅՈՒ- ԹՅՈՒՆ

ԿՈՒՍԱԿՐՈՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔՐԻՍՏՈՆԵՅԱԿԱՆ ՁԵ ՅԵՎ ՈՒՇԺԱՄԱ-
ՆԱԿ Ե ՄՏՅՐԱԾ ՅԵԿԵՂԵՑՈՒ ՄԵՁ

Կուսակրոնութիւնը չարիք ե թե բարիք, հակաբնա-
կան ե, թե բնական, Աստվածազիր որե՞նք ե, թե մար-
դազիր, կարևոր ե, թե անկարևոր, կուսակրոն մարդ գո-
յութիւն ունի՞ աշխարհի վրա թե վոչ: Սրանք այնպիսի
պարզ հարցեր են, վոր չի կարող լինել մարդ, վոր ձեռքը
խղճի վրա դրած բացարձակապես հայտարարե, թե բարիք
ե և բնական ե, Աստվածազիր ե և կարևոր և թե կարող
ե լինել աշխարհի վրա կուսակրոն մարդ: Հետևապես կու-
սակրոնութիւն զարգացման և զօրացման խնդիր բարձ-
րացնել, այն ել այս 20-րդ յուսաւիայլ և քաղաքակիրթ
դարում, ավելի քան մահացու հանցանք ե: Բայց Եջմիա-
ծին 1917 թ. իբր թե յեկեղեցու բարենորոգումների հա-
մար կայացրած նախապատրաստական մի խումբ բանա-
նանների և կուսակրոնների ժողովում, կուսակրոնութիւնը՝
նախապես պատրաստված, կուսակրոնութիւն վերակեն-
դանացման և բարգաւաճման խնդիր բարձրացրեց, առանց
քաշվելու և ամաչելու ժամանակից, Քրիստոսի վարդապե-
տութիւն վողուց, առաքելական սահմանադրութիւնից և
իրենց անձնական փորձերից:

Ժողովի մեջ միայն յես եյի, վոր հիմնավոր փաստե-
րով և բնական որե՞նքով հերքեցի և միանգամայն ան-
պետք և յեկեղեցու համար ավելի քան վնասակար տարր

համարեցի կուսակրոն հոգևորականութիւնը: Քրիստոնե-
յութիւնը նվիրագործել եւ ամուսնութիւնը և ընդունել եւ
իրբև յեկեղեցու խորհուրդ և սուրբ խորհուրդ, համակար-
գելով յեկեղեցու համար սրբազնասուրբ համարված մկր-
տութեան և հաղորդութեան խորհուրդների հետ, հիմնված
առաքելական հրահանգների վրա: Յեզ հիրավի, ինչ վոր
կարևոր եւ և ընական և ընդունելի աշխարհականների հա-
մար, նույնը չի կարող լինել անբնական և անկա-
րելիոր և արգելյալ հոգևոր պաշտոնյաների համար:
Առաքյալները չեն պարտավորեցնում Ավետարանի պաշ-
տոնյաներին ամուրի մնալ, և նախկին դարերում մեր
յեկեղեցին ունեցել եւ ամուսնացած յեպիսկոպոսներ և կա-
թուղիկոսներ: Յեպիսկոպոսների պարտավորյալ ամուրիու-
թիւնը ներմուծումն եւ հունական և հռովմեյական յեկե-
ղեցիներին և ինչպես հայտնի եւ պատմութիւնից, բա-
վական ժամանակ, մի քանի դարեր մեր յեկեղեցին ունե-
ցել եւ և ամուսնացած և չամուսնացած յեպիսկոպոսներ,
հետևապես ամուրիյութիւնը պարտադիր յեղած չէ:

Պողոս առաքյալը իր սիրելի աշակերտ Տիմոթեոսին
ուղղած հովվական թղթերից մեկի մեջ կանոններ և հրա-
հանգներ եւ ավանդած հովիվներին և քարոզիչներին, ի-
րենց պաշտոնը սրբութեամբ կատարելու համար և այդ
թղթերը մեծ արժեք ունեն, վորովհետև լույս են սփռում
նախնի յեկեղեցու որենքների և կառավարութեան պարզ
ձևերի վրա և յեկեղեցու պաշտոնյաներին ընծայում են
վարդապետութեան, խրատների, մխիթարութեան և քա-
ջալերութեան ու խրախուսանքի ճոխ դանձ և ցույց են
տալիս նաև և ակներև պատկերացնում են առաքյալի
սիրտը և վողին, վորը թեև իր ծերութեան հասակին հա-
սած և ընկճված սաստիկ հալածանքներից և տքնալից աշ-
խատութիւններից, բայց սուտ վարդապետութիւնների
դեմ նախանձով վառված ու բորբոքված և այդ սուտ վար-
դապետութեան մի կողմն ել համարելով ամուրիյութիւնը,
պաշտպանում և ճշմարտութիւնը, Տիմոթեոսին ուղղած

թղթերի մեջ կուսակրոնութիւնը համարելով մարդադիր
և վոչ Աստվածադիր:

Առաքյալը համակ լի հայրական սիրով և գորովով լըց-
ված ու տողորված դեպի իր հոգևոր վորդիքը և դեպի
նրանց, վորոնք գործակից եյին Քրիստոսի հոգևոր թագա-
վորութեան տարածման և գորացման ու ընդարձակման,
հետևյալ հրահանգն եւ ապիս Տիմոթեոսին, թե՛ «Յեթե
մեկը յեպիսկոպոսութեան եւ ցանկանում, բարի գործի յե
ցանկանում, բայց պետք ե յեպիսկոպոսը մի կնոջ այդ
լինի»: Նույնն ե գրում նաև իր մյուս աշակերտ Տիտոսին:
Յեպիսկոպոս բառը Պետրոս առաքյալը թարգմանած ե
տեսուչ իր առաջին ընդհանրական թղթերից մեկի մեջ,
ուր գործ ե դնում Քրիստոսի համար զուլդ ընդ հո-
վիվ բառին, թե՛ «ձեր հողիների հովիվն և տեսչին
դարձաք»: Փիլիպեոց ուղղած Պողոս առաքյալի թղթերից
մեկի մեջ պարզորեն յերևում ե, վոր փոքրիկ մի քաղա-
քի միակ յեկեղեցու մեջ գտնվում եյին մի քանի յեպիս-
կոպոսներ և սարկավագներ: Հետևապես Փիլիպպե լինում
են յերկու դասակարգ Ավետարանի պաշտոնյաներ և այդ
յերկու դասակարգին ե ուղղում իր վողչույնները առա-
քյալը և խոսք անդամ չկա քահանաների մասին: Յեպիս-
կոպոսները ուսուցանող եյին, սարկավագները անտեսա-
կան բաժնի կառավարիչներ: Այս իրողութեան միակ մեկ-
նութիւնը տալիս ե Հերոնիմոս, թե առաքելական դա-
րում մի և նույն եր քահանաների և յեպիսկոպոսների
աստիճանը և այս պարզ կերպով ցույց ե տալիս Պողոս
առաքյալը յեպիսկոպոս բառի հոգնակի գործածելուց:
Փիլիպպե քաղաքը չեր կարող ունենալ և պահել մի յե-
պիսկոպոսից ավելի իրբև թեմակալ առաջնորդ քաղաքի
և շրջակայքի համար: Առաքելական գրվածները մեզ տա-
նում են այն անդիմադրելի յեզրակացութեան, վոր առա-
քելական դարում և նրանից հետո բավական ժամանակ
յեպիսկոպոսները բարձր չեյին քահանաներից աստիճանով,
բայց թե ինչպես այս պաշտոնյաների մեջ ծագումն առաւ

առաջնութեան արտոնութիւնը, Հերոնիմոս բացատրում և վորոշակի: Հերոնիմոս յեկեղեցու ամենից ուսյալ հայրերից մեկն էր իր ժամանակին: Չորրորդ դարու առաջին մասում ընդարձակ ուղևորութիւններ կատարեց քրիստոնյա աշխարհի գոնապան կողմերը և խնամքով ուսումնասիրեց այն մատենագիրները, վորոնք ժամանակագրական կարգով իրենից առաջ էյին: Հերոնիմոս շատ պարզ կերպով ցույց և տալիս իր գրվածքների մեջ, թե յերեցները և յեպիսկոպոսները նույնն էյին առաքյալների ժամանակ և ապա մեկը նրանցից ընտրվում էր նախագահ մյուս յերեցներին և ստանալով իրավունք իրեն ընտրողներից կառավարելու յերեցներին և յեկեղեցին, կոչվում էր յեպիսկոպոս: Յեպիսկոպոսական ձեռնագրութիւնը առաջելական շրջանից շատ հետո է մտած քրիստոնեյական յեկեղեցիների մեջ: Հետևապես, ինչպես արդի յերեցները պետք է իմանան, վոր իրենք հպատակ են յեպիսկոպոսին ըստ սովորութեան յեկեղեցու և որինադրութեան, վոր կարգված է իրենց վերա իբրև տեսուչ, նույնպես և յեպիսկոպոսները պետք է իմանան, վոր իրենք մեծագույն չեն քան յերեցները՝ վորևե իցե սահմանադրութեամբ Քրիստոսի և կամ առաքյալների:

Նման վկայութիւններ տալիս են նաև Ոգոստինոս և ուրիշ յեկեղեցական մատենագրեր: Յեվ ապա ժամանանակի ընթացքում հետզհետե յեկեղեցու կառավարչական կազմվածքի ձևը փոխվելով առաջելական տիպարից, շարունակվեցին փոփոխութիւնները առաջ գնալ, մինչև վոր Հռովմեյական կայսրութեան պետական կառավարչական կարգերն ու կանոնները մուծվեցին ապորիսաբար յեկեղեցու մեջ և յեղան արքեպիսկոպոսներ, պատրիարքներ, պապեր, կաթողիկոսներ, կարդինալներ, միտրապոլիտաներ, եկզարխներ, մասնավոր և ծայրագույն աստիճաններ վարդապետութեան, ավագութիւններ, ինն աստիճաններ հոգեվոր կոչումներ: Յեվ այս բոլորը հակառակ Քրիստոսի վորդուն պատվերին, վոր ավանդեց առաքյալներին, յերբ նրանք սկը-

սել էյին վեհ բարձրացնել իրենց մեջ ավագութեան, թե ով է լինելու իրենցից ավագը: Քրիստոս լսելով առաքյանների վեհը՝ անմիջապես հանդիմանեց նրանց, ասելով, թե՛ «Գիտե՛ք, զի թագավորք յերկրի տիրեն ազգաց և իշխանք աշխարհի իշխեն նոցա, բայց վոչ այնպես յեղիցի ի միջի ձերում, այլ վոր մեծն է ի ձեռն՝ յեղիցի ամենեցուն պաշտոնյա և վոր կամիցի առաջին լինել, յեղիցի ամենեցուն ծառայ:

Դառնամ այժմ լրացնելու յեպիսկոպոսների ամուրիութեան և ամուսնութեան խնդիրը: Հարկ անհրաժեշտ չե յեպիսկոպոսին ամուսնանալ և կամ չամուսնանալ յեպիսկոպոսական կոչումն ընդունելու համար: Ամուսնութիւնը և չամուսնութիւնը ամենևին կապ չունի կոչման հետ, բայց ինչպես ասում է Պողոս առաքյալը, յեպիսկոպոսը պետք է ամուսնացած լինի և պետք է ունենա մի կին: Այս չի նշանակում, թե ուրիշները պետք է ունենան հեթանոսների նման մի քանի կին միևնույն ժամանակ և միասին: Վոչ ել արգելում է յեպիսկոպոսներին կրկին և կրկին ամուսնանալու, ինչպես աշխարհականները: Յեկեղեցական պատմութիւնից զիտենք, վոր յերկու, յերեք և չորս անգամ ամուսնացածները կարող էյին ընդունվել յեկեղեցու պաշտոնյա մինչև Գ-րդ դարի վերջերը և Դ-րդ դարի սկզբները: Հունական և հռովմեյական որենքները ընծայում էյին ապահարգանի մեծ դյուրութիւն, այնպես վոր ամուսնացածների համար սովորական մի գործ էր բաժանվել միմյանցից և ամուսնանալ ուրիշների հետ, նույն իսկ իրենց նախկին կանանց կենդանութեան ժամանակ, այնպես վոր նույն հասարակութեան մեջ կարող էյին գտնվել բավական թվով կանայք, վորոնք հաջորդաբար յեղած լինեյին կին միևնույն անձի: Ահա առաքյալը արգելում է այդպիսիներին ընտրել յեպիսկոպոսութեան պաշտոնի, վորովհետև թեպետ այդպիսի մեկը ապրելիս լիներ մի կնոջ հետ, բայց կարող էր գտնվել մի ուրիշ կին, վորից արձակված լիներ և այդպիսի մեկին ձեռնա-

դրել յեպիսկոպոս, վոչ այլ ինչ եր, յեթե վոչ արատավորել յեպիսկոպոսական պաշտոնն ու կոչումը և յեկեղեցին:

Ո՞ւր ես առաքյալ, ունին արդյոք հնարավորութիւն վերստին աշխարհ գալու, վոր տեսնես քո աչքերով և լըսես քո ականջներով, թե ինչէր են անում Քրիստոսի յեկեղեցու ամեն կարգի և աստիճանի պաշտոնյաները, Քրիստոսի վոգուն հակառակ դյուժիններով արտոններ ըստեղծագործող, ամուրիութիւնն ուխտող պապերը, կարդինալները, արքերը, յեպիսկոպոսները, մետրապոլիտները, եկզարինները և վարդապետները և միանձնուհիները: Դու ինքդ ես ասել և գրել գրավոր քո սիրելի աշակերտ Տիմոթեոսին, թե յեպիսկոպոսը կարող ե ամուսնանալ, ինչո՞ւ ուրեմն արգելվում ե ամուսնանալը: Յեպիսկոպոսը և կամ հոգևոր պաշտոնյան պարտավոր ե ամուսնանալ, վորպեսզի, ինչպես ուրիշ բաների մեջ, նույնպես և տան կառավարութիւն և վորդոց կրթութիւն մեջ որինակ հանդիսանա իր հոտին և իբրև հայր չըլինի թեթևամիտ և ունայնասեր, այլ ծանրաբարո ըստ արժանույն, բայց այս չի նշանակում, թե յեպիսկոպոսը պետք ե լինի խիստ և դաժան, ինչպիսիներին ներկայումս սովորաբար վարչապետ արտոն են տալիս:

Վորչնօք ոգտակար կարող ե լինել որինակը այն հոգևոր պաշտոնյաների ընտանյաց, վորոնց մեջ ծնողական խնամքը և գորովալից կառավարութիւնը միացած են իրենց վորդոց ճշմարտապես կրթելու մեջ, ասում ե առաքյալը: Ամուսնացած հոգևոր պաշտոնյան քան վոչ ամուսնացածը, ավելի հարմար ե իր կոչման, վորովհետև նա կարող ե լավագույն կերպով համակրել իր ժողովրդին և նրանց ընտանեկան ցավերին և ուրախութիւններին ցավակից և ուրախակից լինել: Վոչ միայն կարող ե արժանանալ իր ժողովրդի մեծագույն վստահութիւն և կատարյալ ազատութիւն մտնել նրանց տները, այլ և հեշտութիւն կարող ե մտնել նրանց

սրտերին և լինել նրանց համար մեծ որհնութիւն: Ամուրիութիւնը իբրև պարտականութիւն պարտադիր դարձնելը վոչ այլ ինչ ե, յեթե վոչ հնարք սատանայի, վորի նպատակն ե կապտել Ավետարանի պաշտոնյաներին իրենց կոչման հատուկ առավելութիւններից: Հետևապես ամուսնութիւնը արգելված չպետք ե լինի և այս արգելքը Պողոս առաքյալը ապստամբութիւնն ե համարում Աստծու դեմ և միանգամայն հակառակ Քրիստոսի Ավետարանի հոգուն: «Ամուսնութիւնը պատվական ե և սուրբ» և թե «լավ ե ամուսնանալ՝ քան ջեռնուլ», ասում ե առաքյալը: Ամեն մարդ ազատ պետք ե լինի շամուսնանալու, յեթե ինքն ընտրում ե այնպես իր ազատ կամքով և մի վորեք բանավոր պատճառով և ազատ պետք ե լինի ամուսնանալու, յեթե ինքն այնպես ե ընդունում: Բացի Պողոս և Հովհաննէս առաքյալներից, մյուս բոլոր առաքյալներն ամուսնացած ելին: Ամուսնութիւնը և շամուսնութիւնը կոչման հետ կապ չունի և կուսակրոնութիւնը պարտադիր չպետք ե լինի վարդապետների և յեպիսկոպոսների համար: Ամեն մի արժանիք ունեցող կարող ե ամուսնացած ձեռնադրվել և շամուսնացած ձեռնադրվել և ապա՝ յերբ ինքը կամենա ամուսնանալ: Անգլիայում և Ամերիկայում հաճախ պատահում ե այդ, և նախանցյալ տարի Լոնդոնում մի յեպիսկոպոս՝ յեպիսկոպոսանալուց վեց տարի անցնելուց հետո յե ամուսնանում:

«Ո՞հ, մտածելն անգամ սարսուռ ե ազդում մարդուս, ասում ե մի տաճկահայ գրագետ՝ կուսակրոնների համար: Բան մը կա միայն, զոր չեմ հասկցած, այլ գիտեմ վորոչ, թե զիրենք կաշկանդող ուխտը բացարձակապես անկարող ե հոն ալ հասնիլ և մարդկութիւնը իրենց ընտանիք կոչելով, կուզեն իրենց մխիթարել: Փառամոլութիւնը ամբողջ սպեղանի կրդարձնեն իրենց համար, բայց ո՞ւր կրնան պահել իրենց սիրտը և անոր ապրած անցյալը: Կուզելի որ մը վարդապետ ըլլալ ուսուսնասիրելու

այդ կյանքի ներքինը, բայց այդ կարճ որն ալ ինձի հավիտենականութուն մը կը թվա»:

Այն, շատ ճիշտ և ասում շակերտների մեջ առաջ բերածս խոսքերի հեղինակ գրագետը: Այնքան ահռելի յեթվում կուսակրոնության գծնդակ և անընական ճանապարհը, վոր ստակումով և խանդակաթ զգացումներով և հետևում ամեն մի բանիմաց և լրջամիտ մարդու սիրտը և միտքը: Աշխարհականների ճանապարհը մասամբ տանելի յե: Հրակեզ և տոչորոզ աշխարհի վշտերի և ցավերի անապատը յերբեք վնասութուն չի առաջ բերում անվերջ կերպով աշխարհիկ մարդու ներքին հոգեկան աշխարհի մեջ: Հույս և ունենում և վստահ և յերբ և իցե ովազիսի հանդիպել: Թեև մի առ ժամանակ կյանքի ճանապարհը թվում և դերբուկ և ամայի, բայց սլացող ամպի մի կտոր, անդունդների մեջ պլպլացող մի կաթիլ փայլուն լույս, կամ գոնե հիշատակի սովերը, վոր անբաժան և մարդու հոգուց, անուշացնում և քաղցրացնում են աշխարհիկ մարդու ճանապարհի միտքնակութունը: Բայց կուսակրոններինը արտում և և վշտագին: Ճից և ուղղաձիգ ապառաժից վեր յե՛նելով, պետք և բարձրանան շարունակ, լսելով ուրիշները կյանքի քաղցրիկ և անուշ մեղեդիները, վորոնք վարդաբույր ուղիներից են բարձրանում: Բայց կուսակրոնները միշտ ականջները և աչքերը ուխտած են փակ և կախ պահելու, բայց և այնպես մինչև աչքերը հասած վեղարի տակից անսնելով ընտանիքներ և կայտառ մանուկներ ընտանեկան հարկի տակ, ոջախի շուրջը խինդ ու ծիծաղ և գրանք ունենալու արտոնութունից զրկված, բարձրանում են շարունակ ապառաժից, վորի գագաթին գողգոթա յե կանգնած իրենց հանդեպ իբրև իդեալ, բայց այդ բոլոր տաժանքների փոխարեն, իբրև պատիժ իրենց ընտրած անընական կյանքի, վոչ միայն ներկա սերնդի արհամարհանքը, անարգանքը և անհեծն ու նզովքն և իրենց բաժին հատկացրած, այլ և ապագա սերնդի:

«ԿՈՒՍԱԿՐՈՆՈՒԹՅՈՒՆԸ» ԿԱՍ ՊՈՒՆԿՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀՌՈՎՄԵՅԱԿԱՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՅԵԿԵՂԵՑՈՒՄ

Ընթերցողների խորին ուշադրութունն եմ հրավիրում Քրիստոսի յեկեղեցու ուխտյալ կուսակրոն հոգևոր ծայրագույն պետերի առավել քան չափն ու սահմանն անցած, գարշելի և զզվելի պոռնկությամբ և ցոփությամբ լի կյանքի վրա: „Servus servorum“ — ծառա ծառայից, ահա այսպես եյին անվանում իրենց նախկին խոնարհ պապերը Հռովմեյական յեկեղեցու: Բայց այս խոնարհ կոչվան տիտղոսը համարյա թե ուրիշ վոչինչ չէր, բայց միայն կեղծ դիմակ, վորի տակ ծածկած եյին պահում իշխանասիրական, պոռնկական և շնական ձգտումներն ու վայրագ տենչերը: Քանի վոր աշխարհային իշխանութունը բավական զորեղ եր և սեղմում եր պապերին, պապերը ծառայակերպ սողում եյին նրանց առաջ: «Ո՞վ եմ յես Քո առաջ, իմ Տեր, փոշի և վորդ», այսպես եր գրում Փրիգորիոս Ա. պապը Մավրիցիա կայսրին, անվանելով իրեն «անարժան ծառա», բայց յերբ ժամանակի ընթացքում յեկեղեցու կազմակերպութունը բավականին ուժեղացավ, պապերը փոխեցին իրենց լեզուն աշխարհային իշխանության դեմ, և ծառա ծառայից տիտղոսը փոխեցին «թագավոր թագավորաց» մեծամիտ և բիրտ տիտանական տիտղոսի, վորոնց առաջ ծունկ չոքած թագավորներ և կայսրներ, համբուրում եյին նրանց հողաթափերի վերա գրոշմված Քրիստոսի խաչը: Հենրիկոս Դ. ը 11-րդ դարու վերջերին Փրիգորիոս Ե. ըղի պալատի դրսի դռան առաջ Վատիկանում յերեք որ և յերեք գիշեր ձմեռվան ցուրա որերին կանգնելուց հետո միայն արժանացավ ներկայանալ հիշյալ պապին՝ հողաթափների վերա գրոշմված Քրիստոսի խաչը ծունկ չոքած համբուրելու:

Պապերի դոյության ա. դարից մինչև կրոնական հեղափոխության դարը պապերի ուժի անընդհատ բարձրացման և անկման պատմութուն և, վորը նպատակից դուրս համարելով,

անցնում եմ պապական յեկեղեցու կուսակրոն հոգևորականութեան և պապերի սուկալի պոռնկական և ծայրահեղ ցոփական կենցաղին: Պատմութիւնից հայտնի յե, վոր առաջին անգամ Հունական և Հռովմեյական յեկեղեցիները մտցրին իրենց մեջ կուսակրոնութիւնը: Հռովմեյական յեկեղեցու պապերի Վատիկանի պալատը և յերկեսն կուսակրոն հոգևորականութեան վանքերը դարձան բացարձակ հարեմներ, վորոնցից մի քանի որինակ բովական եմ համարում առաջ բերել:

15-րդ դարու վերջերին պապական Աթոռի վերաբարձրանում ե Աղեքսանդր Զ.-րդը: Սկզբում նա զինվորական ե լինում և փառավորում ե ամբողջ Վենեցիան իր սիրունիների հետ ունեցած արկածներով: Մի ժամանակ անցնելուց հետո տեսնելով, վոր փայլուն կյանք ե բանում համարձակ և պճնասեր ժարգու համար բարձր հոգևորականութիւնը, փոխեց զինվորական զրահը կրոնավորական վերարկուի: Իր հորեղբայր կարգինալ Ալֆոնսի հովանավորութիւնը, վոր ընտրվեց պապ 1455 թ. կալլիկոտա Գ.-րդ անվամբ, նպաստեց Աղեքսանդր Զ.-րդի արտակարգ արագութեամբ մագլցելուն յեկեղեցականութեան գասակարգութեան սանդխտի ստորին աստիճաններից մինչև կարգինալական աստիճանը: Նա միշտ ծայրահեղ ցոփութեան հասած անառակ կյանք վարեց, բայց հետո սկսեց կեղծավոր և սուտ բարեպաշտ ձևանալ: Նա ունեւր սիրունի Բոգա Վանոցա անվամբ, վորի հետ կենակցում եր հինգ յերեխաներով, բայց այնքան վարպետութեամբ և զգուշութեամբ, վոր յերբ 1492 թ. ընտրվեց պապ, ամբողջ Հռովմեյական ժողովուրդը ցնծաց և ուրախացավ, վոր վերջապես քրիստոնեյութիւնը ունեցավ իսկապես բառի բուն նշանակութեամբ կրոնասեր ու բարեպաշտ ու մաքրասեր սուրբ հայր:

Բայց շատ շուտով յերևաց, վոր վոջ մի բարի պտուղ պապական քայքայված հողի վրա չի կարող ծաղկել: Իշխանութիւնը ձեռք գցելուն պես այդ բարեպաշտ ձևա-

ցողը ցույց տվեց ամենախիստ անառակութիւն և սանձարձակ շահասիրութիւն և իր ցոփական կյանքով զերազանցեց միջին դարերի բոլոր պապերից: ԳԱՐՇԵԼԻ ԿՅԱՆՔԸ ԱՅԴ ՊԱՊԻ ԳՐԻ ԱՆՅԿԱՅՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ՊԵՏԲԵ ՈՒՆԵՆԱԼ ՈՒՎԻՆԱԼԻ ԿԻՉՈՂ ԳՐԻՉԸ, ԱՅԴ ԾԱՅՐԱՆԵՂ ԱՆԱՌԱԿ ՅԵՎ ՅՈՓԱԿՅԱՅ ՊԱՊԸ ԻՐ ԿՐՔԵՐԻՆ ԲԱՎԱՐԱՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ՆՈՒՅՆ ԻՍԿ ԻՐ ԳԵՂԵՑԿՈՒՆԻ ԱՂՋԿԱ ՀԵՏ ԿԵՆԱԿՅՈՒՄ ԵՐ ՅԵՎ ԱՅԴ ԱՅՆ ԺԱՄԱՆԱԿ, ՅԵՐԲ ԱՐԴԵՆ ԱՄՈՒՍՆԱՅՐԵԼ ԵՐ ԱՅԴ ԱՂՋԿԱՆ, ԲԱՅՅ ՅԵՐԲ ԻՆՔԸ ՍԿՍԵՑ ԻՐ ՀԱՄԱՐ ՊԱՀԵԼ, ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՅԵԿԵՂԵՑՈՒ ԱՅԴ ՊԵՏԸ, ՊԵՏՐՈՍ ԱՌԱՔՅԱԼԻ ՓՈԽԱՆՈՐԴԸ, ԱՅՆ ԱՍՏԻՃԱՆ ԲԱՐԲԱՐՈՍՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ԱՆԳԹՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՅՐԵՑ ԻՐԵՆ, ՎՈՐ ԻՐ ՓԵՍԱՅԻՆ ԳԱՂՏՆԻ ԱՅՐԵԼ ՏՎԵՑ ԽԱՐՈՒՅԿԻ ՄԵՋ ԻՔՐԵՎ, ՀԵՐԵՏԻԿՈՍԻ, ԿՆՈՋ ՀԵՏ, ՎՈՐ ԻՐ ԱՂՋԻԿՆ ԵՐ, ԱՎԵԼԻ ԱՋԱՏ ԿԵՆԱԿՅԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ: Բայց Աղեքսանդր Զ.-րդ պապը միայն զրանով չը բովականացավ. սիրունիների մի վոնձակ եր պահում Վատիկանի առաքելական պալատի մեջ և պալատի պատերը նույն իսկ հռչակում եին զիշերային աղմկալից խնձուղջների և զինարբութեան տեսարաններ, վորոնք վերջանում եին նրանով, վոր զինարբութեան մասնակցող բոլոր տղամարդիկ և կանայք, հանելով իրենց զգեստները, պարում եին մերկ: Առաքելական պալատը փոխվել եր պոռնկանոցի, վորտեղ մշտապես լինում եին 50—60 պոռնիկ կանայք: Գինարբութեամբ և ցոփութեամբ տարված Աղեքսանդր Զ.-րդ պապը, իր ոտաբոտի վարմունքներով մինչև այն աստիճանի հասավ, վոր նստում եր իր պալատի պայծառ լուսավորութեամբ չբեղ դանլիճում իր աղջկերանց և նոր սիրունու հետ միասին և ՀԱՐԿԱԴՐՈՒՄ ԵՐ ԲՈԼՈՐ ՊՈՌՆԻԿՆԵՐԻՆ ՎԱՋԵԼ ՄԵՐԿԱՅԱՍԾԻ ԴԱՀԼԻՃԻ ՀԱՏԱԿԻ ՎԵՐԱ ԹԱՓՎԱԾ ՇԱԳԱՆԱԿՆԵՐԸ ՀԱՎԱՔԵԼՈՒ, ԱՅԴ ՆՈՒՅՆ ՊԱՊԸ ԿԱՋՄԿԵՐՊԵՑ ՆԱՅԵՎ ՎԱՏԻԿԱՆԻ ՊԱՊԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԻ ՆԵՐՍԸ ՄԵՐՉԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ ՉԻԱՆԵՐԻ ՅԵՎ ՄԻՍՏԵՂ ԻՐ ԱՂՋԿԵ-

ՐԱՆՑ ՅԵՎ ՍԻՐՈՒՀՈՒ ՀԵՏ ՅԵՎ ԱՅԼ ՊՈՌՆԻԿ ԿԱՆԱՆՑ
 ՀԵՏ ՍԻՐՈՒՄ ՅԵՎ ԱԽՈՐԺՈՒՄ ԵՐ ՆԱՅԵԼ ՆՈՒՅՆ ԻՍԿ
 ՎՈՉ ՄԻԱՅՆ ՁԻԱՆԵՐԻ ՄԵՐՁԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ, ԱՅԼ ՆԱ-
 ՅԵՎ ՎԱՅՐԵՆԻ ԳԱՉԱՆՆԵՐԻ ՈՒԺԳԻՆ ՄԵՐՁԱՎՈՐՈՒ-
 ԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ: Հրամայում ե պատրաստել մի սրբուհու
 պատկեր իր սիրուհու դեմքի նման կիսամերկ իրբև սուրբ
 կին և ինքը պապը նրա վոտքերի տակ իր քահանայա-
 պետական հագուստով:

Յեվ այս բոլոր ծայրահեղ ցոփության հասցրած ա-
 նառակությամբ չէր մոռանում նաև յեկեղեցու թշնամի-
 ներին և իր անձնական հակառակորդներին: Հրամայում
 է այրել խարույկի մեջ Սափոնարոյա կրոնավորին, վորը
 համարձակվել էր հարձակվել թե գրչով և թե խոսքով
 պապերի վատիկանի առաքելական պալատի մեջ կատար-
 ված սոսկալի և զարհուրելի ապականության դեմ:

Հասկանալի յե, թե ինչ իմաստ և բովանդակութուն
 կունենար այն ժամանակվա ժողովրդի բազմաթիվ յերգի-
 ծաբանական թերթերի մեջ լույս տեսած Աղեքսանդր Զ-
 րդի կյանքի նկարագրութունը և մարմնի պատկերը:

Յուլիոս Բ.-րդ պապի ժամանակ 1507 - 1513 թ.
 գերմանական Մակսիմիլ կայսրը, վորը իր բոլոր կառա-
 վարությունը անցկացրեց պատերազմների դաշտերի վե-
 րա, նվաճելով յերկրներ սրով և կրակով և ազատելով յե-
 կեղեցական իշխանությունից տիրապետված գավառները,
 ասել է իր ժամանակին, թե՛ «արդարև, պետք է շնորհա-
 կալ լինել մարդասեր Աստծուց, վոր աշխարհը չի կործա-
 նում այնպիսի վորսորդների և անառակների կառավա-
 րության տակ, ինչպես յես և ինչպես հարբեցող և անա-
 աակ ներկա պապը»:

Պապերը խայտառակ և անամոթ քաղաքականությամբ
 ձեռնարկում են շարունակ նորանոր լատի փորձեր, առա-
 տացնելու իրենց յեկամտային աղբյուրները: Հովհան 22-
 րդ պապը 1314 — 1334 թ. յերկսեռ կուսակրոն և թե ա-
 մուսնացած հոգևորականների և թե յերկսեռ աշխարհա-

կանների համար և բոլորի գործած մուլությունների և ա-
 պորինի սեռային հարաբերությունների համար սակագներ
 նշանակեց, վորոնք վճարելով ազատ և համարձակ կարող
 եյին պուռնկություն անել: Մի կարգ պատմաբաններ բա-
 ցահայտ կերպով հաստատում են, վոր Հովհան 22-րդ
 պապը կարգադրեց պաշտոնապես զանազան քանակի սա-
 կագներով թույլ տալու բոլոր տեսակի սեռական նույն
 իսկ անբնական աղավաղումները: Գրիչը դժվարանում է
 շարժիլ թղթի վերա նկարագրելու, թե այդ սակագներով
 ինչպիսի սոսկալի և վայրենիներին անգամ վոչ հատուկ
 և անթույլատրելի խայտառակ սեռական հարաբերություն-
 ներ եր թույլատրվում: Այդ նույն Հովհան 22 րդ պապը
 ավելի քան 10,000 մարդ այրել տվեց խարույկի մեջ իր
 պապության ժամանակամիջոցում իբրև հերետիկոսների,
 վորոնք իրենց բարոյական նկարագրով անհամեմատ բարձր
 կը լինեյին, քան պապերը ամբողջ բարձր և ստորին
 զարշելի հոգևորականությամբ, մանավանդ կուսակրոն
 յերկսեռ հոգևորականությամբ, վորոնք նույն պապի կար-
 գադրությամբ պառկում եյին վանքերի խցերում միասին
 մի տեղաշորի մեջ զույգ զույգ, վորպեսզի փորձեն ամե-
 նաբարձր փորձության դիմանալը, իսկ հակառակ դեպ-
 քում անձնատուր լինել միմյանց և կատարել մարմնի
 ցանկությունը:

Հովհան 22-րդ պապը կատարյալ մարմնացումն էր
 ծայրահեղ հեշտասիրության և անգթության: Նա հաստա-
 տեց ինկվիզիցիան Իսպանիայում և իր ժամանակ այրել
 տվեց խարույկի մեջ Հովհան Հուսին և մի քանի հազար-
 ների իբրև հերետիկոսների: Այդ պապը զգվելի և զարշե-
 լի զարձավ մինչև անգամ անբարոյական և ապականված
 յերկսեռ կուսակրոն հոգևորականության համար իր սան-
 ձարձակ ցոփության և անառակության համար և իր ծայ-
 րահեղ անգթությունների և շտեմնված ու չլաված պղծա-
 գործությունների համար դատապարտվեց Կոնստանցիա-
 յում յեկեղեցու իշխանների ժողովով, մեղադրվելով 80

կետերից բաղկացած դարչելի սրբապղծությունների հա-
 մար, ժամանակակից պատմաբանները յենթադրում են,
 վոր չկա աշխարհի վրա սրբապղծություն, վոր դորժած
 չլիներ Հովհան 22-րդ պապը: Մեղադրող դատավորներից
 մեկը մեղադրական ճառը վերջացրեց հետևյալ խոսքե-
 րով, թե «Զի կարելի նայել նրա վրա ուրիշ կերպ, այլ
 ինչպես վոխերիմ թշնամի բոլոր բարության և անհատակ
 անոթ ծայրահեղ լրբությունների և խայտառակություն-
 ների, պոռնիկ և ցոփակյաց, գերազանցած բոլոր պոռնիկ-
 ներից և ցոփակյացներից»: «Նրանք, սաաց ճառախոսը,
 վորոնք գիտեն նրան, կասեն, վոր այդ պապը չար դեմ
 և ունեցել իր ժարմի մեջ բուն դրած»: Նրան զրկեցին և
 գահնկեց արին պապական աթոռից և վճռեցին հավիտե-
 նական աքսոր մի վորեւ հեռավոր կղզու վրա և կամ հա-
 վիտենական բանտարկություն՝ քաղաքում: Յերկուսից
 մեկի ընտրությունը թողին իրեն և ինքը ընտրեց վերջի-
 նը: Բայց յերկու տարին չլրացած ազգականները կաշա-
 ոով արձակել տվին բանտից: Յեւ Մարտին 5-րդ պապը
 նշանակեց նրան կարգինալ Վատիկանի պապական պալա-
 տի և տվեց նրան արտոնություն նստելու կարգինալների
 ժողովներին իր աջ կողմը՝ իբրև նախկին պապ: «Նման
 զնմանն սիրե», ինքը Մարտին 5 րդ պապն էլ նույնն եր՝
 ինչ վոր Հովհան 22-րդ պապը:

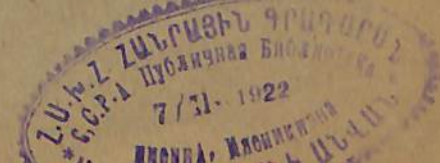
Նկարագրել բոլոր պապերի և հռոմեյական յեկեղե-
 ցու յերկսեւ կուսակրոն հոգևորականության անբնական
 պղծագործությունները՝ հատորներ են պետք, ուստի
 այսքանն էլ բավական եմ համարում ընթերցողներին գա-
 դափար կազմելու հռոմեյական յեկեղեցու պապերի և
 յերկսեւ կուսակրոն հոգևորականության այլանդակ և ան-
 բնական պղծագործությունների և անառակությունների
 վրա: Չկա աշխարհի վրա մի վորև ե մոլություն և պղղ-
 ծագործություն, վոր տեղի չունենար պապերի վատիկա-
 նի առաքելական պալատի և վանքերի պատերի մեջ,
 վորոնք միշտ էլ յեղել են պոռնկանոցներ: Կանանց վան-

քերի միանձնուհի սրբակրոնները ծառայում էին մի-
 միայն անառակության և ցոփության, բավարարելով վոչ
 միայն կուսակրոն վանքերին, այլ նաև աշխարհականնե-
 րին:

ԿՈՒՍԱԿՐՈՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅ ՅԵԿԵԼԵՑԻՆ ՈՏԱՐ Ե

Գանք այժմ հայկական քրիստոնեյական յեկեղեցու
 կուսակրոն հոգևորականության: Հայ յեկեղեցին կուսա-
 կրոն հոգևորականություն չի ունեցել մի քանի դարեր
 շարունակ: Ամուսնացած էին Գրիգոր Լուսավորիչը և իր
 վորդիքն ու թոռները, վորոնք հաջորդաբար յեպիսկոպո-
 սապետներ յեղան: Նրանցից հետո՝ նրանց հաջորդող բո-
 լոր կաթողիկոսներն ու յեպիսկոպոսները ամուսնացած
 էին: Հունական և հռոմեյական յեկեղեցիներից մտավ
 մեր հայկական յեկեղեցու մեջ էլ կուսակրոնությունը,
 բայց և այնպես ամուսնացյալ յեպիսկոպոսությունը մե-
 կենիմեկ չվերջացավ, այլ մինչև 10-րդ դարը յեղել են
 և ամուսնացած և չամուսնացած յեպիսկոպոսներ: Մեր
 յեկեղեցին չի ունեցել կուսակրոն վարդապետություն,
 կամ, այսպես ասած, կուսակրոն քահանայություն: Յե-
 պիսկոպոսներ ձեռնադրվել են քահանաներից: Վանքերում
 բնակվող միաբանները յեղել են աղթող ճգնավորներ,
 առանց մի վորև հոգևոր աստիճան ունենալու և ունե-
 ցել են վանաց յերեցներ, վորոնք համարվել են վա-
 նահայեր: Վանաց յերեցները յեղել են ամուսնացած քա-
 հանաներից: Թե յերբվանից և սկսվել վանքերի միաբան
 աղթող ճգնավորներին քահանայական տասիճան տալը,
 առանց ամուսնանալու, մեր պատմադրները վոչ մի աե-
 դեկություն չեն տալիս այդ մասին: Միայն յերբ վանքե-
 րում դպրությունը ծաղկում է և քահանայության մեջ
 չեն լինում կրթությամբ արժանավոր յեպիսկոպոսական
 աստիճանի համար, սկսվում է վանքերի միաբան կուսա-
 կրոն քահանաներից (վարդապետներից) յեպիսկոպոսներ
 ձեռնադրել: Յեպիսկոպոսական ձեռնադրության մաշտոցի

1700

մեջ շատ պարզ յերևում է, վոր անապատների և վանքերի միաբան կուսակրոն քահանաներից արգելված է յեղել յեպիսկոպոս ձեռնադրելը: Կաթուղիկոսը յեպիսկոպոսական ձեռնադրութեան ժամանակ, ի միջի այլ հարցերի, հարց է տալիս նաև խարդավելակին, թե «Չլինի՞ թե անապատական է և իր ուխտը թողած է»: Պատասխանը լինում է՝ «վոչ»: Շատ պարզ է ուրեմն, վոր յեպիսկոպոսներ յեղել են ամուսնացած քահանաներից և վոչ վարդապետ կոչված կուսակրոն քահանաներից:

ԿՈՒՍԱԿՐՈՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍՈՒՐԲ ԵՋՄԱԾՆՈՒՄ

Բայց արդյոք գեթ մեկը կուսակրոն հոգևորականներից, լինի յեպիսկոպոս թե վարդապետ, իբրև բացառութեամբ կարողացել է մինչև վերջը կուսակրոն մնալ: Վերջին տարիների ընթացքում այնպիսի յերևույթներ են տեղի ունեցել կուսակրոն հոգևորականութեան կյանքում, վոր վոչ թե աշխարհականների համեստութեամբ մեկով են բավականացել կուսակրոնները, այլ մի քանիսով և հաճախ փոփոխելով, Մասնավոր վանքերի վանահայրերը պահել են գեղեցկուհիներ անտես անվան տակ և հաճախ փոխել են իրենց անտես սիրուհիներին, ավելի գեղեցկուհիներ ձեռք բերած լինելով: ԲԱՅԻ ԴՐԱՆԻՑ ՊԱՆԵՆ ԵՆ ՆԱՅԵՎ «ՄՈՆԹ» ԱՆՎԱՆ ՏԱԿ ՏՂԱՆԵՐ, ՎՈՐՈՆՅԻՑ ՇԱՏԵՐԸ ԸՆԴՈՒՆՎԵԼ ԵՆ ՀՈԳԵՎՈՐ ԿՈՉՄԱՆ ՄԵՋ ՅԵՎ ՉԵՌՆԱԴՐՎԵԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՅԵՎ ՆՈՒՅՆԻՍԿ ՅԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՅԵՎ ՅԵՂԵԼ ԵՆ ՆՈՒՅՆԸ ԻՆՉ ՎՈՐ ԻՐԵՆՑ ՀՈԳԵՎՈՐ ԾՆՈՂ ԿՈՉՎԱԾՆԵՐԸ: «Մոնթ» կոչված տղաներ պահելու սովորութեանը ընդհանրացած է յեղել ավելի Խրիմյան Հայրիկից առաջ, յերբ կաթուղիկոսների հրամանով արգելված է յեղել Եջմիածնի մայր վանքում կանանց ել և մուտքը: Խրիմյան Հայրիկը վերին աստիճանի լուսամիտ և ազատախոհ մեծ մարդ էր, համամիտ և կողմնակից յեկեղեցու յեթե վոչ արմատական, գեթ չափավոր բարեկարգութեան, բայց իր կու-

թուղիկոսութեան որոք պատահած արկածները և ի: ծերութեանը արգելադրի հանդիսացան իր նպատակը իրագործելուն: Կողմնակից եր նաև կուսակրոնութեան վերացման, քաջ ըմբռնած լինելով, վոր հնարավորութեան չկա կուսակրոնութեան անբնական կյանքը տանելու: Այնքան ազատամիտ և այնքան լուսամիտ եր, վոր յերբ ամուսնալուծութեան գործով և կամ իբրև ուխտավոր կանայք էյին գնում Եջմիածին, հանաքի ձեռով, այս և այն վարդապետին կամ յեպիսկոպոսին սովորական եր դարձել ասելու, թե «ՈՒՆՏԱՎՈՐՆԵՐ ԵՆ ՅԵԿԵԼ, ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐ ԹՈՂ ԼՎԼՎԱՆ»:

Խրիմյան Հայրիկը սիրում եր ձևով շրջել, յերբ մի անգամ ձևով իր հետևորդների հետ գնում է Եջմիածնապատկան Մարց կոչված անտառը տեսնելու և իջնում է անտառի կառավարիչ վարդապետի բնակարանը, վարդապետը գնացած է լինում անտառը շրջելու, վարդապետի «տնտես» կոչված սիրուհին է ընդունում և անմիջապես հայրիկի պահանջած սուրճը պատրաստում: Հայրիկը տեսնելուն պես, հանաքի ձեռով ասում է. «Փահ, ֆահ, անպիտան վարդապետը աս գեղեցկուհին ուրիշ գտեր է», և հարցրել է անտեսուհուն. «Քեզի վարդապետը աղեկ կը պահե՞. ըսե ինձի, վոր ըսեմ իրեն քեզի աղեկ պահե»: Վարդապետը շրջելուց վերադառնում է. մտնում է Հայրիկի իջևանած սենյակը. աջն առնելուն պես, Հայրիկը վարդապետին ասում է. «Անպիտան, աս գեղեցկուհին ուրիշ գտեր ես. եհ, աղեկ խնամե, ձեռքեղ չփախցնես»:

Հայրիկի որոք, ինչպես հիշել եմ վերև, հաճախ ամուսնալուծութեան խնդրով թե մարդ և թե կին գալիս էյին Եջմիածին բաժանվելու արտոնութեան ստանալու համար: Խնդրը վորոշվում եր Սինոդով ձայների առավելութեամբ, բայց Հայրիկը իրեն եր վերապահում վճռական վորոշումը: Սինոդի կուսակրոն անդամները շատ խստութեամբ էյին վարվում ամուսնալուծութեան խնդիրներում: Մինչև որինական հարգելի պատճառ չլինի, թույլ չէյին տալիս վոչ մարդուն և վոչ կնոջը ամուսնանալու: Ապացուցված պոստերկութեան դեպքում միայն թույլ էյին տալիս վոչ մե-

դավոր կողմին ամուսնանալու, իսկ մեղավոր կողմին մերժում ելին: Հայրիկը նման վերջումներով կազմված ուրազները առանց ստորագրելու կոնդակով եր վերագարձնում Սինոդ, թույլ տալով յերկուսին ևս ամուսնանալու: Նույնիսկ յերկու ամուսինների մեջ սառնություն և ատելություն յեղած դեպքերում, վորոնց նմանները իսպառ մերժվում ելին սինոդական «ուրբ» հայրերից, Հայրիկը լուծում եր, առարկելով, վոր «ամուսնությունը սիրու մեջն և, յերբ յերկուքին մեջ սեր չկա, պետք ե լուծել, թույլ տալով յերկուսին իրենց սիրածներուն հետ ամուսնանալու»: Բոլոր նման դեպքերում յես ինքս, այն ժամանակ Սինոդի անդամ լինելով, համակարծիք ելի լինում Հայրիկի կարծիքներին և նույն իսկ Հայրիկի վերջումից առաջ, խնդիրները նախ Սինոդում քննված ժամանակ, ինքըս ելի նույն կարծիքով արտահայտվում միշտ: Ամուսնալուծության խնդիրներում խստությամբ և անզթությամբ վերաբերվող «սրբակրոն» և «կուսակրոն» «ուրբ» հայրերը, վորոնք յաճախակի պատահած ամուսնալուծությունները համարում ելին յեկեղեցու «կարգի ու սրենքի» խախտում, թե իրենց ապօրինի կենակցությունները և յաճախ իրենց հետ կենակցող կանանց իրենցից բաժանելը, վոր ամուսնալուծության պես մի յերևույթ եր, և ուրիշների հետ կենակցելը, ինչպես ելին հաշտեցնում իրենց խղճի հետ, այդ ել իրենց զիտենալու բանն եր: Վորքան ել աշխատում ելին ծածկապես պահել իրենց պոռնկական և ցոփական կենցաղը, բայց ծածուկ չեր մտում: Շատ ճիշտ ե ասել Քրիստոս, թե «Զիք ինչ ծածուկ, վոր վոչ հայտնեսցի և գաղանի, վոր վոչ ծանիցի»: Վաղարշապատցիք իմանում ելին այն ամենը, ինչ վոր կատարվում եր վանքի ներսը: Բայց վաղարշապատցիք մատների արանքով ելին նայում կնապահներին. թեկուզ հենց հաճախ փոփոխելու դեպքերում, Բայց թե դուրսը և թե ներսը իրենց աներում խոսակցության առարկան լինում եր վանականների ցոփակեցությունը, յես հաճախ

լսել եմ վաղարշապատցիներից, թե «ԱռՊԵՐ, ԳՈՆԵ ԱՄԵՆ ՄԵԿԸ ՊԱՀԻ ԻՐ ՀԱՄԱՐ ՄԵԿԸ, ԱՌԱՆՑ ՀԱՃԱԽ ՓՈԽԵԼՈՒ՝ ԱՎԵԼԻ ԳԵՂԵՑԿՈՒՂԻՆ ԳՏԵՆ՝ ՈՒ ԴԵՊՔՈՒՄ, ՅԵՎ ԳՈՆԵ ՄՈՆԹԵՐ ՊԱՀԵԼՈՒՅ ՁԵՌՔ ՎԵՐՅՆԵՆ»: Ներկայումս ել եջմիածնի միաբաններից վճրը կարող ե ձեռքը խղճի վրա դնել և ասել, վոր ինքը կուսակրոն ե, Ամենքն ել անեն թե ներսը վանքում և թե դուրսը գյուղում: Յեպիսկոպոսներից մեկը մի տարվա ընթացքում չորս կույս աղջիկ և միմյանց հետևից ունեցել վորբերից: Մեկին մի քանի ամիս պահելուց հետո ամուսնացրել ե, իհարկե նրանից ավելի գեղեցկուհին դտնելու դեպքում և այսպես հաջորդաբար չորսը մի տարում: Մոտ 60 տարեկան հասակից անց կուսակրոնը՝ 16—17 տարեկան կույս աղջկերք ե պահել և վերջերն ել ասում ելին վաղարշապատցիք՝ մի նորն և սկսել փնտրել և դարձյալ ջահել կույս աղջիկ: Սա ինչ խայտառակություն ե, ինչով են պակաս հայոց յեկեղեցու կուսակրոնները Հռովմեյական յեկեղեցու կուսակրոններից: Խեղճ ժողովուրդ, լուռ կերպով տանում ե, բավականանալով միայն դուրսը բամբասելով: Պետք վերջ տալ այս խայտառակություններին թե վոչ: Յես ամենեին չեմ մեղադրում այդ մարդկանց կնապահության համար, այլ մեղադրանքի լի ու լի արժանի յեն, վոր իմանալով հանդերձ, վոր կուսակրոնությունը անբնական կյանք ե, և չեն կարող յերբեք կուսակրոն մնալ իրենց ամբողջ կյանքի ընթացքում, կրկնում եմ, այդ բոլորն իմանալով հանդերձ, 1917 թ. եջմիածնում կայացրած ժողովում, առանց խղճահարվելու և ամաչելու, կուսակրոնության վերակենդանացման և ընդարձակման ու զորացման խնդիր դրին իրենք կուսակրոնները:

Յեպիսկոպոսներից մեկն ել Ռուսաստանից եր բերել մի սիրունի և գյուղում մի սենյակ վարձել սիրունու համար: Յերբեմն ինքը յեպիսկոպոսն եր զիջերներն իր սիրունու մոտ անցկացնում և յերբեմն սիրունին վանքում յեպիսկոպոսի մոտ: ԻՆՉՊԵՍ ՀԻՇԵԼ ԵՄ ՓՈՔԻ ԻՆՉ ԱՌԱՋ,

ՎԱՆԱԿԱՆՆԵՐԻ «ՄՈՆԹԵՐԻՑ» ՇԱՏԵՐԸ ՅԵՂԵԼ ԵՆ ՎԱՐ-
 ԴԱՊԵՏ ՅԵՎ ՆՈՒՅՆ ԻՍԿ ՅԵՊԻՍԿՈՊՈՍ: Այդպիսիներից
 այժմ մի յեպիսկոպոս կա Եջմիածին, վորը մոնթի դեր ե
 կատարել իր ժամանակին մի վանականի մաս: Ներկա
 միաբաններից միայն մեկը պահուած ե մի կին, իբր իրեն
 հարազատ ե որինական կին: Ինչո՞ւ պետք ե թույլ
 չարվի այդ վարդապետին պսակվելու ե դար-
 ձյալ վարդապետ մնալու ե նույն իսկ յեպիսկոպո-
 սանալու: Այդ վարդապետը ապրում ե դուրսը դուրսը-
 յը: Նրան գյուղացիք չեն բամբասում, վորովհետեւ դի-
 տեն, վոր պահուած ե իրեն համար իբրև հարազատ կին,
 ե որինական ե համարում վարդապետը իր արածը: Իր
 մոտ գնացողներին ծանոթացնելով կնոջը, հայտնում ե
 բացարձակապես, վոր իր կինն ե, ծածուկ չի պահում ե
 վոչ ել միտք ունի փոխելու մյուսների նման: Փափագում
 ե ամուսնանալ ե մնալ դարձյալ վարդապետ, ինչպես ամու-
 սանացած քահանաները, վորովհետեւ սիրահար ե վար-
 դապետութեան ե ընդունակ ե շնորհալի քարոզիչ ել ե.
 սխալված չեմ լինի ասելու, վոր Եջմիածնի միաբանների
 մեջ միակ պերճախոս քարոզիչն ե: Բայց այդ վարդապե-
 տին վանական իշխանութունը հարկադրում ե թողնել
 կնոջը ե գնալ վանքը, վորպեսզի պաշտոն տրվի իրեն:
 Իսկ այդ հարկադրողները բոլորն ել պահում են ծածկա-
 պես սիրուհիներ: Գովեստների արժանի յեմ համարում իր
 համար մի կին պահող ե պահած կնոջը որինական համարող
 ե ամուսնանալու ցանկութեան ունեցող այդ վարդապետին:

ՊԵՏՔ Ե ՎԵՐԱՑՆԵԼ «ԿՈՒՍ ԿՐՈՆՈՒԹՅՈՒՆԸ» ՄԵՐ
 ՅԵԿԵՂԵՑՈՒՑ

Նման մի դեպք ել պատահել ե 19-րդ դարու սկզբը-
 ներում: 1823 թ Սուրիայի կողմերը կրոնական շարժում
 ե սկսվում: Դիոնիսիոս անվամբ մի յեպիսկոպոս Պեյ-
 բուլթի, շերտ կերպով կողմնակից ե աշխատող յեկեղե-
 ցու բարեկարգութեան համար, յերկար ճանապարհորդու-
 թյուններ ե կատարում Փոքր Ասիայում, մտքեր պատ-
 րաստելու համար: Գնում ե նաև Զմյուռնիա, վորտեղի

ժողովրդին շատ հետաքրքրական ե դառնում Դիոնիսիոս
 յեպիսկոպոսի ամուսնացած ե դավակների հայր լինելը,
 վորովհետեւ թե կինը ե թե իր վորդիքը իր հետն են լի-
 նում: Տեղական առաջնորդական փոխանորդ վարդապետը
 հակառակ ե լինում յեկեղեցու բարեկարգութեան գաղա-
 փարին: Մի քանի անգամ առիթ ե ունենում վիճելու
 Դիոնիսիոս յեպիսկոպոսի հետ ժամանավորապես բարձրա-
 դույն կարգի յեկեղեցականների ամուսնութեան խնդրի
 նկատմամբ ե պահանջ ե դնում իմանալու, թե ի՞նչ իրա-
 վունքով ե ո՞ւմ արտոնութեամբ ե ամուսնացել, մնալով
 դարձյալ նույն յեպիսկոպոսական կոչման մեջ: Դիոնի-
 սիոս յեպիսկոպոսը՝ բավական չը համարելով իր խղճի ե
 համողմունքի վրա հիմնվելը, առաջ ե բերում նաև առա-
 քելական պատվերը, թե՛ «պարտ ե յեպիսկոպոսին մի
 կնոջ այր լինել», ե թե իր ամուսնանալու ե թե ամուրի-
 ների համար ասում ե դարձյալ առաքելական խոսքը, թե՛
 «պատվական ե ամուսնություն ե սուրբ են անկողինք»,
 ե թե «լավ ե ամուսնանալ, քան շեռնուլ», ավելա-
 ցնելով նաև Քրիստոսի խոսքը, թե՛ «վոր կարողն ե
 տանել՝ տարցի»: Բայց Առաջնորդական Տեղապահը, վորը
 թերևս ինքը ազատ չի լինում բոլորի նման ապորեն կնա-
 պահությունից ե հաճախակի պահածներին փոփոխելուց,
 սկսում ե ժողովրդին զրդուել յեպիսկոպոսի դեմ: Քիչ
 ժամանակից հետո յեպիսկոպոսը Առաջնորդական Տեղա-
 պահի զրդմամբ իր դեմ հարուցված հակառակությունից
 խուսափելով, վերադառնում ե Պեյբուլթ իր նախկին բնա-
 կավայրը, վորտեղի ժողովուրդը արգեն ընտելացած ե լի-
 նում կուսակրոնութեան վերացման գաղափարին: Թե Դի-
 ոնիսիոս յեպիսկոպոսը ձրտեղ ե ամուսնացած լինում ե
 քահանաներից ո՞վ ե լինում ամուսնացնողը՝ հայանի չե:
 Միայն կարծվում ե, վոր կամ ստարագղի մի բողոքական
 հովիվ ե կամ ավետարանական մի հայ յերեց պսակած կլինի:

Ներկա անկրոնութեան շարժումներից ամենաառաջ-
 նակարգը արդյոք կուսակրոնութեան կեղծ կենցաղը չե՞ ե

նակ յեկեղեցու Քրիստոսի վարդապետութեան վողուց հե-
 ոացած լինելը: Մեր ներկա պետութեան թե բարձր և
 ստորին պաշտոնյաներից ամենից մեծագույն մասը ճե-
 մարանականներն են, վորոնք բոլորն ել ծանօթ են ՆՃմի-
 ածնի կուսակրոն-սրբակրօնների կյանքին և կենցաղին:
 Հայաստանում, ամեն մի քաղաքիստում հիասքանչ և հո-
 յակապ վանքեր կան, վորոնց շուրջը իր ժամանակին մի
 քանի հարյուր միաբան կուսակրօններ սաղմոս քաղելով
 և որական յոթն անգամ ժամերգութուն կատարելով են
 իրենց ամբողջ կյանքը անցկացրել: Վորքան անհաշիվ
 սրբապղծութուններ կատարած կը լինեն իրենց խցե-
 րում այդ սաղմոս քաղող և որական յոթն անգամ ժա-
 մերգութուն կատարողները: Վորքանը դրանցից զղջացած
 և հուսահատված կը լինեն այդ անբնական կյանքի մեջ
 մտնելու համար, բայց ձրիակերութեան և ծուլութեան
 վարժված և հասակներն ել առած, հարկադրված են լի-
 նում մնալու վանքերում, սովորական պղծագործութուն-
 ները շարունակելով:

Այդ անբնական կյանքի մեջ մտնողներից և զղջա-
 ցողներից մեկի վերա յեմ դարձնում ընթերցողների ու-
 շաղբութունը: Չատկական տոներին, յերբ ամեն կողմե-
 րից և ամեն ազգերից ուխտավորներ են թափվում Յե-
 րուսաղեմ, ուխտավորների բազմապիսի և այլազան քրիս-
 տոնեյական դավանանքներ ունեցող Ս. Հարութեան տա-
 ճարում խոնված ժողովրդի ներկայութեամբ, հոգևորա-
 կաններին հատուկ կանգնելու դատում, մի յերիտասարդ
 կուսակրոն նորընծա վարդապետ, իր ուխտադնացութեան
 հենց առաջին իրիկուն ժամերգութեան ժամանակ, ան-
 շուշտ հիասթափված թե վանական սրբակրօնների վարած
 կյանքից և թե ուխտավորների արտաքին ձևական սնո-
 տիապաշտական յերկրպագութուններից, արտասվում է և
 հոգու խորքից մրմնջում է ասելով. — Մեր ես ի՞նչ
 նախնի առաքելական դարերի անբիծ և անարատ քրիս-
 տոնեյութուն, ի՞նչ կեղծիքների և պատրանքների տակ

են շարած քեզ մարդ եակները: Դարերի ընթացքում քո
 պաշտոնյաները իրենց քմահաճույքով աղավաղել են քո
 հիմնադիր Քրիստոսի վարդապետութունը, շեղելով իր
 ճշտութունից, մաքրութունից և պարզութունից:

Առաջին անգամ չե նման խոսքեր լսելս, այլ առիթ
 եմ ունեցել շատ աննշան և չնչին բացառութուն կազմող
 հիասթափված կուսակրօններից լսելու: Վերոհիշյալ նոր-
 ընծա կուսակրոն վարդապետի ամենամտերիմ ընկերը, վո-
 րը խորհուրդ տալիս չե յեղել իրեն այդ անբնական կյան-
 քի մեջ մտնելու, տեսնելով և իմանալով նորընծա կուսա-
 կրոն վարդապետի խոսակցութունից զղջումը կյանքի այդ
 ճանապարհն ընտրելու համար, հետևյալ խոսքերն է ուղ-
 դում կուսակրօնին իր ամենամտերիմ աշխարհական ընկե-
 րը. — «Այնքան ահուկի յե թվում ձեր և ձեր նմանների
 ընտրած վիճակը, վոր սուսկումով և խանդաղատ զգացու-
 մով է հետևում սիրոս ձեզ: Աչքիս առաջ լուսապատկերի
 արագ թավալումով անցնում են կուսակրօնների ճակատ-
 ների վրա զրոշմված մայրենի համբույրները, յերբ մա-
 նուկ եյին դեռ: Դժբախտաբար նրանցից մի քանիսը դա-
 սակից ընկերներս են յեղած: Ծաղկավետ պատանեկու-
 թեան շավիղը միասին ենք կծկած և բյուրավոր լուսաշող
 յերազներ հյուսելով, պատմած ենք միմյանց մեր առա-
 ջին հույզերը: Յերբեմն բռնկած սրտի պատմութուններ
 ենք հաղորդած իրարու. արցունքների կաթիլներ ցողցո-
 ղելով փլված յերազների վերա: Մի որ ել նրանցից վո-
 մանք, վորոնցից մեկն եք և դուք, հանկարծ բաժանեցիք
 ձեր ճանապարհը, մտնելով կուսակրօնութեան անբնական
 վիճակի մեջ, թողնելով աշխարհի բողբոջալից աստվածա-
 հաճո և մարդավայել կյանքը, չըլսելով իմ հորդորներին և
 թախանձալից խնդիրներին»:

Ամեն կողմից լսվում են ձայներ, վոր հայոց յեկե-
 դեցին հարգելու յե իրրե կապ՝ աշխարհիս ամեն կողմե-
 րը ցրված հայութեան միութեան, մինչ յեկեղեցու վար-
 դապետութունները, արարողութունները և կղերական-
 ները հայտնապես ծաղրվում են և այլաանվում: Ուրեմն
 ի՞նչպես կաշի յե արգելել անհույսութեան տարածվելը

ժողովրդի մեջ: Կարելի է արգելել անհավատութիւնը, դատապարտելով այն և հակառակելով նրան և վոչ ել փակելու յե հոգեվորականութիւնն իր աչքերը նրա դեմ՝ անտարբեր մնալով: Կղերականները կարող են մեծապես նրպաստել անհավատութիւնը չեղոքացնելուն իրենց վարուց և բարուց մաքրութեամբ, բարեպաշտութեամբ և անխոնջ աշխատութեամբ հոգուտ ժողովրդյան, յեռանդուն կերպով փուլթ տանելով ազգի կրօնական և բարոյական դաստիարակութեան, յեկեղեցու բեմից հնչեցնելով Ավետարանի վարդապետութեան քարոզի ձայնը: Բայց քրիստոնեյական կրօնը սովորեցնելու յե այնպես, ինչպես սովորեցրին Քրիստոս և առաքյալները:

Յեվ անա այն իսկ քրիստոնեյական կրօնը համաձայն կըլինի Ս. Գրքին, Աստծո կենդանի և ուղիղ բանին և զիտութեան: Ուրեմն հայոց յեկեղեցու թե բարձր և ստորին հոգևորականութիւնը թող աշխատեն սորվեցնել Ավետարանի ճշմարիտ և կենարար սկզբունքները, ցույց տալով բուն իրենց վարուց և բարուց մեջ Քրիստոսի ճշմարիտ պատկերն ու հոգին, և անա այն ժամանակ ժողովրդի ապագան պետք է լինի պայծառ և փառավոր:

Յեվ յերբ վարուց և բարուց մաքրութեան խնդիր կա, կուսակրօնները չեն կարող յերբեք վարուց և բարուց մաքրութիւն ունենալ: Հայոց յեկեղեցու նշանավոր սուրբ հայրերից, հայտնի մատենագիր և պատմաբան Յեզնիկ Կողբացին ասում է, թե՛ «յեթե յերիտասարդ կրօնավոր հոգս յելանիցե, մի հավատարո՛ւ Ո՛ւր եր, թե կուսակրօն բարձր հոգևորականութիւնը ընդունակ լիներ ըմբռնելու, փոր կուսակրօնութեան փերացումով և միևնույն ժամանակ յեկեղեցին ավելորդապաշտութիւններից և անտախապաշտութիւններից մաքրելով և իր նախկին առաքելական դարու պարզութեան վերածելով, կանգուն կըմնա յեկեղեցին և հայ ժողովուրդը աստվածային զիտութեամբ կըբարձրանա և կըբարգավաճի: Ուրեմն, վերջ «կուսակրօնութեան», վերջ պաշտոնական պոռնկութեան և ցոփութեան մեր յեկեղեցում:

PLATE 10